

SATIRIČEN SONET

† SREČKO KOSOVEL

Kjer včasih konvertirajo pogani,
ponižno molijo i antikristi,
in pravi se, da dobri so kristjani
le tisti, ki so bili ateisti.

I jaz sem se zaenkrat izpremenil,
da vse, kar vidim, slutim, razodel
v sonetih bom. In da razbremenil
bom čimprej se, bom kar takoj začel.

Navdušeni so eni za verslibre,
a drugi so za klasično obliko.
Tako so pesnik pesniku v spotiko,
ker eden misli v slikah razodeva,
a drugi slike v mislih nam opeva,
a vsem je skupen le šibak kaliber.

O PREŠERNU

PERO PAJK

Prešeren je naša prva *totaliteta*, njegove Poezije so prva in največja
sinteza slovenskega duševnega in duhovnega sveta.

*

Nujnost umetnikove notranje poti, njegova *usoda* se razodeva v vsem
njegovem delu. Prešernove pesmi tvorijo v zapovrstnosti ustvarjanja
nepretrgan kontinuum. Njegova smer je postopna poglobitev in raz-
jasnitev doživljanja, rast v slovenstvo (Kidrič), notranja *integracija*.
Tudi Krst ne lomi linije.

*

Življenju vzporedni razvoj Prešerna pesnika bi ponazoril z lokom.
Njegov vrh so soneti po Vencu. V razvoju njegovega *stila* razlikujem
v glavnem tri faze. Za prvo fazo je značilen racionalističen, še ne popol-
noma oseben odnos do življenjskih pojavov (poanta, alegorična per-
sonifikacija itd.) in realizem, ki je često okoren (drastičnost v Sonetih
nesreče in šegavost v Gazelah, deskriptivnost). — Druga faza je doba

visoke ljubezni, doba največje notranje razgibanosti in čustvenega vzpona. Skoro vse, kar ima Prešeren v bistvenem pomenu besede *liričnega*, spada sem. — Zadnja je faza *lapidarnega* sloga. Iskanje v stvarnost, eliminacija mehko čustvenega. Nekak nov racijonalizem: miselna pregnetenost, a ob lastnem neprivzetem doživljanju. Distanca do doživetja. Epigramatika v najčistejšem (a najširšem) smislu. Ponekod ubere pesnik v ljudskem tonu. Poseza zavestno k izrazilom prve faze, a jih uporablja *rafinirano*.

*

Kot dovršena osebnost stopi pred nas Prešeren šele v Sonetnem vencu. V njem se je prvokrat strnilo, kar je vse dotlej živelo ločeno in oddeljeno drugo od drugega. Obe veliki pesnitvi pred njim, ki pričata o mogočni volji po sintezi, Sonetje nesreče in Gazele, sta izraz nekaterih izkustev, le odsek Prešernovega duševnega ambijenta; odtod cikličnost. Prešernova osebnost še ni bila dosegla žarišča, ni se še zjedrila v lastnem bistvu. V njej so bili še svetovi, ki se sučejo vsak okoli svojega središča in ne vedo drug za drugega. Pesnitve pred Sonetnim vencem — razen Gazel — se dajo natančno razporediti po predmetnih vrstah: ljubezenske, refleksivne, domoljubne, literarne . . . pesmi. Sonetni venec je vse to in še nekaj zase, je prav za prav brez pesmi predhodnice in vendar mu je vsa prejšnja poezija nekako neposredno predhodna.

*

Prva resnična sinteza Prešernovega sveta je Sonetni venec. Že metrična forma je v več kot enem smislu podoba pesnikove notranje strnjivosti, njegovega življenja, podoba poeta, ki je kot iz magistrala izrazil v pesmih vso bridkost srca, katerega sleherni utrip je neugasljiva ljubezen. Ena in vendar dvojna: nesrečna ljubezen do Julije in ljubezen do nesrečne domovine. V tem osnovnem doživetju: da je nesrečna ljubezen prvi in zadnji dih njegovega življenja, prava vsebina njegovega srca, poezija pa najresničnejši odraz tega življenja, je pesniku že nakazan dvojni značaj Sonetnega venca. Pesnitev je eo ipso eternizacija doživetja, z njo se uresniči pesnikova volja po večnosti v posmrtnem prerojenju v skupni slavi njenega (Julijinega) in njegovega imena pod nebom bodoče srečnejše domovine. Toda spojenost pesnika in poezij ima še drugo stran; njegova nesreča ovira njih vzpon. Trojno osebno gorje prehaja v gorje vséga naroda. Tu dobiva njegovo najosebnejše doživetje nadoseben pomen: popolni paralelizem individualne poetove in narodne usode. Bolečina, ki je združena v pesnikovem srcu, se v sredini in na koncu speva pristopnjuje do prošnje k višji milosti, da bi naklonila odrešenje

v čudežu ljubezni. Najprej klic po Orfeju, da bi poveljčal domovino. Pesnik je Orest in Tasso, pa bi rad Orfej bil. Pred finalom klic k Juliji, da bi mu bila Ifigenija, klic po odrešenju, ki najde izraz z vizijo radostnega pomladanskega prebujenja, v katero se razblesti dosledno izvedena in iz ideje metrične forme (Venec!) vznikla alegorija prirode.

*

Prešernove pesnitve in ljubezen.

I. Pred Julijino dobo spada predvsem vrsta lahkih ljubezenskih romanc. Njih erotika je neelementarna, lahkotna. *Vsakdanja* ljubezen, še v rahlih sponah konvencionalnosti, ki onemogoča težje konflikte. Junak je Ostrovrhar, „ki so boji mu igrače“ in ki najde v Bosni, kamor ga je poslala prevzetna nevesta, lepšo deklico. Ljubezen še ni *usodna* sila, zato se javlja v Sonetih nesreče kvečjemu *idila* zakonske ljubezni kot rousseaujevsko sentimentalni (Pregelj) ideal življenjske sreče (O Vrba, srečna, draga vas domača).

II. Julijina doba: *žena kot vir navdiha*. 1. Gazele. Ljubezen je elementarnejša, a ni še prestopila mej *biološko-realne* zakonitosti organske rasti in odmiranja v času. Odvisna je docela od minljive zunanje ženske lepote, zato je sama minljiva. Odtod pesnikova samozavest, čuvstvo prostosti in enakih moči: pesnik edini more oteti pozabi njeno lepoto. Čuvstveni podton doživetja je naivnost, jutranjost, vedrost, še žalost ima nekaj igrivega. Stilno označujejo to dobo na eni strani kontrastiranje in krepki realizmi, ki so prav zaradi šegave čuvstvene primesi nujni in ne motijo, na drugi strani trubadurstvo. — 2. Sonetni venec. Zavest o elementarnosti ljubezni, o njeni *neugasljivosti* je odslej dominantna Prešernove poezije o ljubezni. Ljubezen je osnovno doživetje, najintimnejše pesnikovega srca, ki določa mesto in ceno vsem drugim čuvstvom in vrednotam. V Julijini ljubezni išče odrešenja iz notranje disharmonije, zakaj ljubezen je kozmična sila, ki oblikuje kaos individualne poetove notranjosti v višjo ubranost in ki je vsebina, smisel in gibal vesoljnega življenja. Tu je že vidna smer Julijinega pobožanstvenja (čuvstvo vdanosti in najgloblje prešinjenosti). Stilno pomeni Sonetni venec odmik od realistične sfere Gazel; v njem je kljub silogistični kompoziciji dozorel slovenski dulce stil nuovo (Puntar). — 3. Soneti po Vencu; Kam. Pesnikovo doživetje je dospelo do vse globine ljubezni, a tudi do spoznanja o nedosegljivosti. Peripetija. Julija je dosegla najvišjo stopnjo deifikacije, obdaja jo tiha gloriola nadzemske popolnosti. Novo je doživetje ljubezenskih *sanj*. Življenje in sen, noč in dan dobiva bitnost in svetlobo le od nje, ki je edina Resnica, Lepota in Dobrota. Pesnik se ji bliža z *religi-*

jozno vdanostjo, z romarsko pobožnostjo, ki izzveni v *obup* pogubljenca na sodni dan. Prešernov verz je dosegel največjo upogljivost in izrazitost. Antično mitološko in renesančno prispodabljanje nadomesti platonična, dalje biblična, legendarna in liturgična motivnost, Sonetni venec sam dobi zdaj motiv Marijinega kulta. — 4. Krst pri Savici. Pot iz obupa je našel v *krščanskem erotičnem platonizmu*. Afirmacija trpljenja na zemlji v svitu upanja na onostransko združenje in odrešenje. — 5. Ribič. Razpor med čutnostjo in duhovnostjo; kot disparatni sferi ju je občutil šele, ko je dosegla njegova človečnost vso svojo amplitudo. Prešeren doživi svoj *inferno*. Pesniški slog prehaja iz mola v dur. Enotnost in dinamika občutja je v pesnitvi nasilno pretrgana s poanto: preskok iz doživetja v misel. — Prehod iz tega novega obupa v praznoto brezupa, naposled ravnovesje v spoznanju o nujnosti umetnikovega trpljenja med nebom in peklom: Pevcu. Prešernov osebni problem je zaključen. Njegova poezija je tu epigramatika.

III. Izgubljena vera. Zatemnitev Julijinega nimba. Izgubljena vera v žensko, ali točneje: v možnost realizacije *večno ženskega* na svetu. Pesnitev je miselna zaobrnitev in slogovna parafraza Prve ljubezni:

Prišla lepote rajske je devica,
da videl bi ne bil podobe njene!
Rudeči zor osramoté nje lica
in nje oči nebeških zvezd plamene,
nikdar več zdrav ne bo, ki ga pušica
pogleda bistrega v srcé zadene.
Kdo znal popisat' ust bi ljubeznivost,
nedolžnih prs snega kdo zapeljivost!

Prva ljubezen.

Nebeško sijejo oči,
ko so sijale prejšnje dni.

Rudeče lica zorno še
cvetêjo, ko so préd cvetlè.

Se usta smejajo ko préd,
sladkost ni manjši z njih besed.

Otemnil ni ga časa beg,
nič manj ni bel prs tvojih sneg.

Život je tak, roké, nogé,
so kakoršne so pred bilé.

Lepota, ljubeznivost vsà
je, kakoršna je pred bilà.

Izgubljena vera.

Toda kar je pred Julijino dobo nenazorna deskriptivnost in pomanjkanje poleta, je tu skrajna pretehtanost delov in celote: arhitektonika sedmerih kanoničnih lepot ženskega telesa, hladan obračun med idolom in idealom.

V štiridesetih letih se Prešernov odnos do ženske ublaži, le da pojmuje žensko povsem realistično, najrajši kot rasno bitje, mater bodočih

pokolenj. Dekle ni vir navdiha, kaj šele bogstvo! Zato je govor o immanentnem bogu („vom innern Gott getrieben“: An eine junge Dichterin), prirojenem pevskem duhu (Orglar). „Pel je v sužnosti železni Jeremij žalost globoko; pesem svojo je visoko Salomon pel o ljubezni. Komur pevski duh sem vdihnil, z njim sem dal mu pesmi svoje“: erotika torej pred erosom! (Tu dobiva sicer nevzdržno, zgolj simbolično pojmovanje Prešernove ljubezni neko podkrepitev!) Podobno Dobroslav v Neiztrohnjenem srcu (ki ga zato in iz drugih razlogov datiram v leto 1843. ali 1844.): priroda ga je navdihovala, a pel je „od ljubezni ran“.

*

Bolj kot etos svoje satire, je izrazil Prešeren še nekaj drugega z besedami: „Es liegt mir viel an der Zahl 20, als dem Duplo der 10 Gebote Gottes“ (Čopu 5. februarja 1832.), namreč zavest o vzvišenosti in normativni veljavi osebnega sveta, čuvstvo lastnega zakonodajstva, da bogopodobnosti, oblast „visokega gromovnika“:

Naj misli, kogar bi pušice te zadele,
da na visoki vrh leté iz neba strele.

Psihična reakcija so hipi duševne malodušnosti, nezadovoljstva s seboj in svojim delom.

*

Davna želja po ustanovitvi slovenskega lista se je leta 1843. uresničila, a Prešerna so — namenoma — pozabili povabiti. (Motiv pozabljenega pevca Dobroslava.) Tedaj je pisal Vrazu: „Mein Name in der slovenischen Welt ist verschollen. Ich arbeite 7 Stunden bei dem Herrn dr. Crobath, um 2 Stunden bei der alten — Metka trinken zu können.“ (29. julija 1843.) *Ob desetletnici Sonetnega venca* ga je spet obšla misel na življenjsko usodo in posmrtno slavo. Odgovoril si je s prigodnico (?) Ob šestindvajseti obletnici smrti gospoda Valentina Vodnika. Z odgovorom je modificiral odgovor Sonetnega venca.

SREČANJE

VLADIMIR BARTOL

V Vinkovcih sem izstopil, da bi presedlal na vlak, ki vozi proti Ljubljani. Vreme je bilo deževno. Zato sem sklenil, da kar na postaji prebijem oni dve uri, ki sta mi ostajali do odhoda. Sédel sem v restavracijo, naročil čašo piva in začel, da bi pregnal dolgčas, listati po časo-